

լինէր, արժանի էր զայն ստանալու և կր-
ստանար,, :

Հանգիստ հոգով սպասեց Յրանկլին յե-
տին բոպէին և մինչև վերջին օրը միտքը
պարզ պահեց: 1790 թ. ապրիլի 17, երեկո-
յեան 11 ժամին մահը փակեց նորա աչքը:

Նորա թաղման պէս հանդիսաւոր թա-
ղումն Ամերիկան դեռ տեսած չէր: Յիւլա-
տելֆիայի բնակիչները սգոյ հանդերձ հա-
զան, զանգակները տրտում հնչեցին, տա-
նիքներէն սև դրօշակներ պարզուեցան,
լրագիրները սև շրջանակ զգեցան և Աոնդ-
րեսսը բոլոր միացեալ նահանգներու վրայ
երկու ամսուայ սուգ դրաւ:

Միւս երկիրներն ևս ի խորոց սրտէ
տրտմեցան նորա մահուան բօթը լսելով:
Յրանսիայի օրէնսդրական ժողովի մէջ այս-
պիսի արտայայտութիւն տուաւ Միրաբօն
ընդհանուր վշտին.

«Յրանկլին մեռաւ: (Նորին լուծթիւն
ժողովի մէջ:) Այն ոգին, որ Ամերիկա-
յին ազատութիւն տուաւ և ամբողջ Նե-
բոպայի վրայ լուսոյ հոսանք կը յորդէր,
Աստուածութեան գիրկը վերադարձաւ:

Աոնդրեսսը Յրանկլինի համար երկու
ամսուայ սուգ կարգեց ամեն միացեալ նա-
հանգներու մէջ, և այդպիսով Ամերիկան
վճարեց հիացման ու պատուոյ պարտքը
իր ազատ սահմանադրութեան հիմնադիր-
ներէն մէկին:

Այլ օրէնսդիրք, արդեօք ձեռք ևս ար-
ժանի չէ՞, որ միանաք այս կրօնական արար-
մունքին և մարդկային իրաւունքներուն
ու նոցա իշխանութիւնն աշխարհիս մէջ
տարածող փիլիսոփային այսօր ընծայ-
ւած փառաբանութեանը ի տես աշխար-
մասնակցիք:

Այս մահկանացութիւն, որն որ յօղուտ
մարդկութեան՝ իր վսեմ հոգոյ զօրու-
թեամբ երկինք ու երկիր ըմբռնելով՝ շան-
թըն ու բռնակալութիւնը սանձահարել
կրցաւ, հեթանոսական հին աշխարհը բա-
զիններ կրկանգնէր անշուշտ:

Փիլիսոփայութեան և ազատութեան
համար երբ և իցէ պարող ամենամեծ մար-
դիկներէն մէկին լուսաւորեալ և ազատ
Ներոպան պարտաւոր է իր վիշտն արտա-
յայտելու և անունը յիշատակելու:

Աւստի կառաջարկեմ, որ ազգային ժո-
ղովը վճիռ հաստատէ՝ երեք օրուայ սուգ
դնելու Բենիամին Յրանկլինի համար,,:

Միրաբօյի առաջարկութիւնն ընդու-
նուեցաւ:

Արդ մեք ևս կանգնած ենք մտքով ան-
մահ ննջեցելոյ ածիւնին առջև: Թող մեր
սիրան երախտագիտութեամբ ու հիաց-
մամբ լցուի նորա վրայ նայելով և թող
նա օրհնէ զմեզ իր գերեզմանէն:

Թարգմանեաց ի Գերմաներէնէ:

Փ. Վ. Կարդանէան:

ԱՐՑԱԽՆՆԵՆԳԻ ԶՐԻՔԵՐԻ ԳԵՒԵՌԸ,

Հին Հայաստանի վեշտասան նահան-
գաց մէջ Արարատեան ճոխադարձ և ար-
քունական նահանգէն յետոյ իրաւամբ ա-
կանաւոր է Արցախը, ոչ միայն իւր բերդի
դաշտաձև հովիտներով, իւր յորդաջուր
ծաղկածին լեռներով, իւր բարձրաբերձ
դարեանդներով, իւր թաւաթուփ մա-
ցառապատ թանձրախիտ անտառներով և
որոյ զանազան կենդանիներով, այլ և
իւր սքանչելի հնութեամբք, իւր երկնա-
կամար վանօրէիւք և մեծակառոյց բերդե-

րով, որոց մէջ մեր քաջազուն նախնիք ամրացած թշնամեոյն դու արշաւանաց կրիմագրէին և իրենց ազատութիւնը տակաւին մինչև մեր դարը կոշտագանէին: Նորը որ Հայաստանի ազատութեան քաղցրը արեն քանի հարիւր տարիէ ի վեր իւր հորիզոնը մտած միւս նահանգաց մէջ, ամեն տեղ թշնամեոյն մահահրաւէր բաղուէր կտարածուէր, ամեն քաղաքաց և լեռանց վերոյ բարբարոսաց արիւնաղանդ դրոշակն կծածանէր, և Հայաստանի անմեղ զուտիները նոյն բարբարոսաց բռնութեան խաւարապատ տարտարոսներէն փախտեամբ գողթելով ի լոյս անդորրութեան ալ և այլ աշխարհաց կգիմէին, այս նահանգն էր միայն, որ իւր գիւցաղն նահատակաց հզօր գիմակալութեամբ բաղմութիւ Հայկականց պատսպարան գտնուեցաւ, սորա թանձրախիտ մայրիք հալածական Հայերու ապաւէն դարձաւ. սորա դժուարամտոյց ստորոտները նոցա պատանաւորան եղաւ. մեր քաջազուն իշխանաց բերդերու պարիսպներէն տակաւին յուսոյ և ակնկալութեան երկներանդ ծիածան կփայլէր. նոցա հայրենավառ սրբոյն շողիւն ամուր լեռանց ծայրերէն թըշնամոյն աչքը կշլացնէր, մինչև որ Ուսաց առատագութ տէրութեան աւետաբեր արձիւն եկաւ հանդեաւ այս նահանգիս վրայ, Հայկականց իսպառ ազատութիւն շնորհեց և թշնամեոյն յարձակման վախճան տուաւ:

Այս նահանգը մեր քերթողահայրն իւր աշխարհադրութեան մէջ տասն երկու դաւառ կրածանէ, իսկ այժմեան քաղաքական բաժանմամբ և նորոգ անուանակոչութեամբ վեց դաւառի վերածուածէ:

Մենք յօդուածովս միւս դաւառաց ստորագրութիւնը ուրիշ յարմար ժամանակի կթողունք, միայն մի բանաւոր և զգալի պատճառաւ նահանգիս Մեծկուսնք այն է Ֆարսերգ դաւառի նկարագիրը կը գնենք այս տեղ:

Այս դաւառիս սահմանն յարեկից Բարդաբասան դաւառն է, յարեմոյց վերին Խաչէն՝ այժմ Վեպրաշար, հարաւից՝ Խրմտօրթ, իսկ հիւսիսից Մեծերանք դաւառը այն է ներքին Խաչէնք: Գաւառիս զիրք ըստ մեծի մասին լեռնաշին է, վասն զի կանկանի Արցախու աղխողիեալ լեռանց սպառուածոց բաղկաց վերայ, ուստի և ունի շատ զուարճալի խորանքեր և թանձրախիտ անտառներ, որոնք էրէվայրեօք լիքն են, այն է եղջերու, այծեամն, եղն, վարաղ, ցիւռ, գաղաններէն գայլ, արջ, վագր, իսկ թրոշուններէն շատ յաճախ են, ինչպէս նահանգիս միւս դաւառները, նոյնպէս և այս տեղ փասիան, կաքաւ և լին Ունի և այս դաւառ բարերեր դաշտեր, որոնց մէջ կը մշակուին ցորեան, դարի, կտաւհատ, բրբինձ, բամբակ և ուրիշ բոյսեր և արմալիւններ: Այս դաւառից կանցնի Գրաուական այժմ Թարթառ սրբնթաց գետն, որ Մաւու լեռանց կարկաշատահ յորդաբուղի աղբիւրներէն սկզբնաւորելով և զանազան առուակներ բաժանելով, գաւառին դաշտօրայքը և անդաստանները ոռոգաններէն զկնի կանցնի Ուտէացոյ աշխարհ և Պարտաւ քաղաքի աւերակաց մօտ Աուր գետը կթափի: Այս դաւառը բաղկացած է երեսուն և վեց գիւղօրէից, որոց մերազնեայ բնակչաց թիւն հազար երեք հարիւրի կհասնի, որոնցից ոմանք

երկրագործութեամբ և կէսք այգեգործութեամբ կպարապին: Այս գիւղօրէից մէջ ամենէն երեւելի է Առևտրատ աղբարէտ այգաւէտ գիւղն, որ ունի հարիւր յիսուն տուն Հայկազն բնակիչ, որոնք ունին մի սաշաշէն եկեղեցի, չորս սեան վրայ կառուցած ի թուին Հայոց ՌՆՂԼ. սա ունի իւր առաջ ընդարձակ դաշտ, ուր կմշակուին շատ տեսակ արմախքներ, բայց իւր շրջակայ լեռներն ամառնային ժամանակները տեղւոյս բնակիչները տապախառն տօթով չարաչար կվշտացնեն: Նաև յիշատակութեան արժանի է Հայաբնակ Հայթերք ընդարձակ գիւղն թարթառ գետոյ ափի մօտ շինուած, որ ունի փոքր սագաշէն եկեղեցի, որոյ մէջն է Հայթերք անուանեալ սուրբ Նշան մեր Աղգային պատմագիրներէն յիշատակուած: Այս գիւղը Հասան-Ջալալեանց իշխանազուն տոհմին ուտանիկ էր:

Սակայն մի անկեղծ հայրենասիրի աչք չի կարող առանց յարտասուս ցնդելոյ և առանց հառաչանաց անցնելու գաւառիս Մայրաքաղաք կոչուած քաղաքի աւերակներէն, վասն զի նորա մէջ կտեսնէ բաց ի աւերակ մեծամեծ տներէ և ապարաններէ նաև քաջազօր Մելիք Աղամ*) իշխանին չքնաղակերտ պալատն, որոյ չորս կողմը արուարձան մ'է պալատին պահպանութեան համար:

Այս գաւառին վանքերէն երեւելի է Արիւց Մանկանց ուխտն հռչակաւոր Մաւուս լիւրին բազկաց վերայ, Հայոց ՌՆՂԼ թուականին Աղուանից Աիմօն Աթոգիկոսին և իւր եղբօր Իգնատիոս վարդապետին ձեռք, ինչպէս որ սորա եկեղեցւոյ արձանագրութիւններէն ևս յայտնի է, զորս Սրբազան Սարգիս Արք Ապիսկոպոսն Հասան-Ջալալեանց, իւր սառգապատում ճանապարհորդութեան առաջին հատորոյ մէջ կօրինակէ, չորս սեանց վերայ սպիտակ անշուք քարերով շինուած, որոյ շուրջ կգտնուին նաև միաբանաց քարուկիր սենեակներ: Այս վանքի արեւելեան կողմն է Ջրմուղ կամ Ջրբերդ կամ Չարբերդ կամ Ջրմուկ կոչուած անառիկ ամրոցն անմատչելի միապաղ քարի վերայ շինուած, տեղի բնակութեան յիշեալ Մելիք Աղամայ և նորա քաջութեանց հանդիսարան. որ ունի միայն մէկ դուռն թարթառ գետոյ կողմէն: Այս ամրոց շատ անգամ մեր ազգին երախտաւոր գտնուեցաւ՝ թշնամեաց ասպատակութենէն փախուցած անպառապար Հայերուն պատըսպարան և տեղի ապաստանի լինելով. ինչպէս որ հաւանական է, այս բերդի անունէն գաւառը ևս Ջրաբերդ անուն ստացաւ:

Այս համառօտ ստորագրութեան առթով նաև գաւառիս Հայ հասարակու-

(*) Այս հռչակաւոր Մելիքն, Մուխանք, այժմ Մուղուղ գաւառէն Զրաբերդ եկած, նախ Զրմուկ կոչուած բերդին մէջ իւր բնակութիւն հաստատեց. և հատիր Շահի, Սամանեան Քիւֆուրի օղլու մեծ դօրապետին հետ տուած պատերազմաց մէջ մեծամեծ քաջութիւններ ցոյց տալէն յետոյ, Շահէն ոչ

միայն թանկագին պորթլեւներ, այլ և Սուլթանութեան աստիճան ստանալով, հրամայեցաւ և իրեն կրի Սլահուլի մականուն. որոյ սերունդը ևս մեծամեծ քաջութեամբ իրենց նախնեաց անունը փառաւորեցին և անօգնական շատ հայկազանց ազատարար հանդիսացան:

Թեան ուսումնասիրական և բարեպաշտական զգացմանց դադարի մը տալու համար կձանուցանեմ որ, ժամանակէ ի վեր գաւառէս մէկ քանի դաղթականներ եկած Շուշի բերդաքաղաքի մէջ բնակութիւն հաստատած են, որոնք քանի տարի առաջ հասարակաց օգտին գործածելու համար իրենց մէջ 150 ռուբլի հաւաքած էին, և զայն շահեցնել տալով 530 մանէթի դրամադուխ կազմած էին, զոր մօտերս ինքնայորդոր սիրով բերելով ընծայեցին կէսը Վարաբաղու Ազգային Հոգևոր դըպրոցին, իսկ միւս կէսը Վանձասարու վանից:

Մեր ազգայիններէն շատերն արդէն լաւ զգացած են, որ արդի դարուն մեր բարոյական փրկութեան և լուսաւորութեան ամուր ապաստանարանք Ակեղեցին և դպրոցներն են. ուստի մերազնեայք որչափ այս երկու կենսաբեր երկնային ծնողաց նիւթական սնունդ մատակարարելու փոյթ տանին, այնչափ ևս իրենք բարոյական և մտաւոր աննդեամբ կղարգանան, երջանիկ քաղաքավարութեամբ և շքեղ պատուով իրենց ազգային գոյութիւնը կպահեն աշխարհիս վրայ: Ուրեմն մեծաց շնորհակալութեանց արժանի են Ջրաբերդցիք, որ իրենց այս երկու վեհավայր տաճարաց պայծառութեան և լուսոյ նիւթ մատուցանելով՝ իրենց ապագայ սերունդը լուսաւորելու իրենք ևս մասնակից գտնուեցան: Արանի թէ սոցա գովելի նուիրատուութիւնն և զգացմունքն արձագանք դտնէր բոլոր Հայկական սրտերի մէջ, ի ձեռն հրատարակութեան պատուական Արարատ ամսագրոյդ:

Ի Շուշի:

Մ. Պլուզեան.

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՈՐՏԵՂ ԵՆ ՄԱՅՐԵԲԸ:

Ամերիկայի մանկավարժական լաւագոյն օրագիրներէից մին ուշադրութեան արժանի դատողութիւններ է անում կանանց մասին: Աշխարհիս մէջ ամեն ազգեցութիւններէից ամենահզօր, ամենատեղական և ամենաբարոյական անշուշտ մօր ազգեցութիւնն պիտի համարվի: Արբ չկայ մօր ազգեցութիւն, ուրեմն աշխարհիս մէջ ոչինչ չէ կարօղ նորան փոխարինել: Արտաքին սովորութիւններն կարօղ են մանկավարժից հաղորդվել մանուկին, բայց բարոյականութեան դասերը կարօղ են արմատացած լինել մանուկի մէջ միմիայն մօր ձեռով:

Մտաւորական ընդունակութիւնների մշակութիւնը դեռ ևս բարոյական ոյժ չէ տալիս: Բարոյական ոյժը բնաւորութենից է առաջանում: Մարդի բնաւորութիւնը կազմվում է ոչ թէ զիտնական տեղեկութիւնների միջնորդութեամբ, այլ սէրի, ներշնչութեան և այն կատարելատուների միջնորդութեամբ, որ մարդս այնչափ փայփայում է և սիրում է: Արեւիսայի բնազդմունքը (ինստինկտներ) սովորութիւններ են դառնում շատ առաջ քան թէ տրամաբանական մտախոհութիւնը կուսուցանէ նորան բարին չարից որոշել: Սովորութիւնները բնաւորութեան հիմքներն են, իսկ լաւ սովորութիւնների զարգացումն մօր առանձնական պարապմունք պիտի լինի: Ուղղակի նորա պարտաւորութիւնն է մանուկներին սէր ազդել դէպ ի վայելուն, դէպ ի գեղեցիկ, դէպ